

Informatiemap

Protocol

Leesproblemen

en

Dyslexie

Groep 1 - 4

SWV “WSNS Salland”

Inhoudsopgave

	blz.
• Voorwoord	2
• Toelichting groep 1 en 2 regels en afspraken m.b.t. het dyslexieprotocol	3
• Regels en afspraken m.b.t. dyslexieprotocol groep 1	4
• Regels en afspraken m.b.t. dyslexieprotocol groep 2	6
• Signaleringstoetsen ontwikkeling beginnende geletterdheid	8
• Interventies bij de tussendoelen	14
• Signaleringslijst voor kleuters	18
• Met tussendoelen koersen op geletterdheid	21
• Checklist Tussendoelen Expertisecentrum Nederland	27
• Protocol dyslexie: groep 2 eerste halfjaar	29
• Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2: actiepunten voor de leerkracht	32
• Toelichting groep 3 en 4 regels en afspraken m.b.t. het dyslexieprotocol	34
• Regels en afspraken m.b.t. dyslexieprotocol groep 3	35
• Regels en afspraken m.b.t. dyslexieprotocol groep 4	41
• Enkele websites met interventies	46
• Leerlingelesdossier	47
• Enkele adressen voor behandeling dyslexie	60

Voorwoord

Het afgelopen jaar (2010-2011) heeft een deelnetwerk ib-ers van het samenwerkingsverband WSNS Salland deze map aangepast in het kader van het protocol leesproblemen en dyslexie in de onderbouw van de basisschool.

Het is een informatiemap waarbij verschillende facetten bij het werken met kinderen met lees- en/of spellingproblemen aan de orde komen.

De bedoeling van deze map is om ib-ers en leerkrachten mogelijkheden te geven om zelf een route te bepalen bij het behandelen van kinderen met voornoemde problemen.

De werkgroep pretendeert niet dat dit een volledige map is en is zich bewust van de tijdelijkheid van sommige informatie. We hebben geprobeerd zo actueel mogelijk te zijn.

Deze informatiemap komt tegemoet aan de gestructureerde benadering van signalerings- en interventiemomenten met betrekking tot dyslexie.

De werkgroep hoopt met deze informatiemap in een behoefte te voorzien.

Raalte, april 2011.

Thea Kiekebosch
Rita Kolk
Cindy Schuurman

Met dank aan:
Monique Hendriks
Jos Geurtsen
Marian Lugtenberg

Toelichting groep 1 en 2 regels en afspraken met betrekking tot het dyslexieprotocol

1. Het raamwerk van dit protocol bestaat uit twee meetmomenten en twee interventiemomenten.
2. Al bij de start van de basisschoolperiode wordt bepaald welke kinderen starten met extra begeleiding (zie groep 1).
Gegevens van ouders, consultatiebureau, logopedist en evt. peuterspeelzaal zijn hiervoor van belang.
3. Bij de start van een nieuw schooljaar is de eerste interventieperiode gebaseerd op de gegevens van het laatste meetmoment van het vorige schooljaar.
4. In januari en juni vinden er vervolgens meetmomenten plaats d.m.v. observaties en toetsen.
De meetmomenten zijn gebaseerd op de signaleringslijsten uit het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1 en 2 (versie 2009).
5. Naast de toetsen die bij dit protocol worden geleverd gaan we ervan uit dat elke school CITO Taal voor kleuters afneemt.
Gelijkwaardige toetsen zijn ook mogelijk: Taaltoets Alle Kinderen of het toetspakket 'Toetsen voor beginnende geletterdheid (Aarnoutse, Beernink & Verhagen, 2008).
Iedere school neemt daarin haar eigen besluit.
6. Uitslagen van toetsen in groep 1 zijn nog erg onbetrouwbaar omdat kinderen nog niet gewend zijn om op het platte vlak te werken.
Houd daar rekening mee!
7. Houd in de gaten bij de risico-screening in groep 2 dat voor veel kleuters de synthese- en analysetoets een abstracte bezigheid is.
Een visuele ondersteuning is wenselijk.
8. De beste voorspeller voor leesproblemen is een lage letterkennis
9. In de kleutergroepen wordt veel tijd en aandacht besteed aan de tussendoelen en letterkennis voor de hele groep. Pas op dat betere leerlingen dan een nog grotere voorsprong krijgen, terwijl het doel van de voorschotbenadering is om juist zwakke kinderen extra aandacht te geven.

REGELS EN AFSPRAKEN m.b.t. dyslexieprotocol:

Groep 1

sept. De volgende leerlingen komen, in overleg met de ouders, in aanmerking voor extra begeleiding tot de kerstvakantie (interventieperiode 1)

Kleuters die om wat voor reden dan ook dreigen achter te raken in de ontwikkeling van beginnende geletterdheid of met een achterstand in groep 1 komen. Kleuters die mogelijk met een tekort aan bagage de basisschool binnenkomen zijn:

1. kinderen die opgroeien in een taalarme omgeving
2. kinderen die het Nederlands onvoldoende beheersen
3. kinderen met hoorproblemen
4. kinderen met een spraak/taalontwikkelingsstoornis
5. kinderen waarvan één of beide ouders moeite hadden met leren lezen

jan. Meetmoment 1

Signaleringslijst voor Kleuters groep 1 (zie blz 18/19/20)

CITO Taal voor kleuters M1

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding tot eind mei (interventieperiode 2)

Januari groep 1 signaleringslijst;

er is sprake van specifieke risicofactoren

op één of meer onderdelen zwak gescoord

Januari groep 1 CITO Taal voor kleuters;

kinderen met een lage C, D en E-score (vaardigheidsscore ≤ 43)

juni. Meetmoment 2

Signaleringslijst voor Kleuters groep 1

CITO Taal voor kleuters E1

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding bij aanvang groep 2 tot de kerstvakantie (interventieperiode 2):

Juni groep 1 signaleringslijst;	er is sprake van specifieke risicofactoren en/of op één of meer onderdelen zwak gescoord
Juni groep 1 CITO Taal voor kleuters;	kinderen met een lage C, D en E-score (vaardigheidsscore ≤ 49)

REGELS EN AFSPRAKEN m.b.t. dyslexieprotocol:

Groep 2

sept. De volgende leerlingen komen, in overleg met de vorige leerkracht, in aanmerking voor extra begeleiding tot de kerstvakantie (interventieperiode 1):

Juni groep 1 signaleringslijst;	er is sprake van specifieke risicofactoren en/of op één of meer onderdelen zwak gescoord
Juni groep 1 CITO Taal voor kleuters E1;	kinderen met een lage C, D en E-score (vaardigheidsscore ≤ 49)

jan. Meetmoment 1

Signaleringslijst voor Kleuters groep 2

inclusief signaleringstoetsen ontwikkeling beginnende geletterdheid:

Kleurentoets	blz. 8
Auditieve analyse	blz. 10
Auditieve synthese	blz. 11
Letters benoemen	blz. 12
Invented spelling	blz. 13

CITO Taal voor kleuters M2

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding tot eind mei (interventieperiode 2):

Januari groep 2 signaleringslijst;	er is sprake van specifieke risicofactoren en/of op één of meer onderdelen zwak gescoord
Januari groep 2 CITO Taal voor kleuters;	kinderen met een lage C, D en E-score (vaardigheidsscore ≤ 57)

juni. Meetmoment 2

Signaleringslijst voor Kleuters groep 2

inclusief signaleringstoetsen ontwikkeling beginnende geletterdheid:

Kleurentoets	blz. 8
Auditieve analyse	blz. 10
Auditieve synthese	blz. 11
Letters benoemen	blz. 12
Invented spelling	blz. 13

CITO Taal voor kleuters E2

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding bij aanvang groep 3 tot de herfstvakantie (interventieperiode 1):

Juni groep 2 signaleringslijst;

er is sprake van specifieke
risicofactoren

en/of op één of meer onderdelen zwak
gescoord

Juni groep 2 CITO Taal voor kleuters;

kinderen met een lage C, D en E-score
(vaardigheidsscore ≤ 61)

Signaleringstoetsen ontwikkeling beginnende geletterdheid

Kleurentoets voor kleuters

Naam:		
Groep:	Totaal aantal goed benoemde kleuren
Leeftijd:	Groepsgemiddelde
Datum:	Spelenderwijs oefenen:	Ja / Nee

Algemene informatie:

Bij oudste kleuters kan het benoemen van eenvoudige primaire kleuren met een kort toetsje worden nagegaan.

Benodigheden:

Dit scoreformulier, toetskaart, pen, stopwatch, viltstift of potloden

Vorbereiding:

Kleur de rondjes op de toetskaart in zoals hieronder is weergegeven:

☐ geel	☐ rood	☐ geel	☐ blauw	☐ rood
☐ groen	☐ blauw	☐ rood	☐ groen	☐ geel
☐ blauw	☐ rood	☐ geel	☐ blauw	☐ groen
☐ groen	☐ blauw	☐ groen	☐ geel	☐ rood

Instructie:

Vertel de leerling wat er gaat gebeuren. Zeg bijvoorbeeld: “Ik heb hier een blad met allemaal gekleurde rondjes. Weet jij welke kleuren het zijn?” Wijs daarbij kriskras vier verschillende kleuren aan terwijl u de leerling de kleuren laat benoemen.

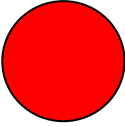
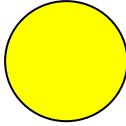
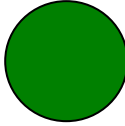
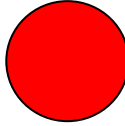
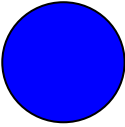
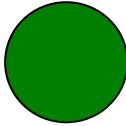
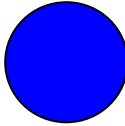
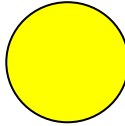
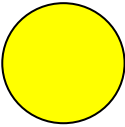
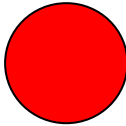
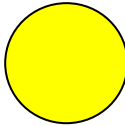
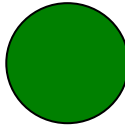
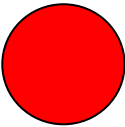
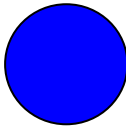
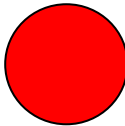
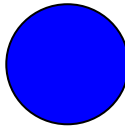
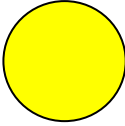
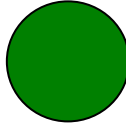
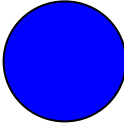
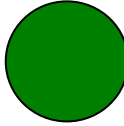
Wanneer de leerling alle kleuren juist heeft benoemd zegt u: “Prima, nu mag jij alle kleuren gaan opnoemen, zo snel als je kunt. Kijk zo!” Daaropvolgende doet u de eerste rij en de eerste twee rondjes van de tweede rij voor. U wijst de rondjes hierbij van links naar rechts aan terwijl u de kleur uitspreekt. Zorg voor een vlot doorgaand tempo.

Vervolgens zegt u tegen de leerling: “Nu mag jij alle kleuren zo snel mogelijk gaan benoemen. Als ik ja zeg mag je beginnen.” Op het moment dat u ‘ja’ zegt, drukt u de stopwatch in. Wijs tijdens het benoemen van de kleuren iedere keer het rondje aan. Noteer voor uzelf eventueel opvallende observaties.

Normering:

Een gemiddelde oudste kleuter doet 20-25 seconden over deze taak. Doet de kleuter er langer over dan 30 seconden, dan is dat een signaal.

Toetskaart kleurentoets voor kleuters

Toets auditieve analyse voor kleuters

Naam:	Maximale score: 20	
Groep:	Totale score leerling:
Leeftijd:	Groepsgemiddelde:
Datum:	Spelenderwijs oefenen:	Ja / Nee

Algemene informatie:

Bij oudste kleuters kunnen vaardigheden in het auditief analyseren van woorden in losse klanken met een korte toets worden nagegaan.

Benodigheden:

Deze toetskaart, papier, pen

Instructie:

Vertel, voordat u begint, aan de leerling wat er gaat gebeuren.

Zeg bijvoorbeeld: *“Ik ga zo dadelijk een aantal woordjes tegen jou zeggen. Jij mag zeggen welke klank je aan het begin van dat woordje hoort.”*

Vervolgens oefent u de vaardigheid met een aantal voorbeelden:

Zeg bijvoorbeeld: *“Mama” (m verlengen). Welke klank hoor je aan het begin?”*

Als het niet lukt, schrijf dan het woord op terwijl u het uitspreekt en vraag de leerling nogmaals: *“Welke klank hoor je aan het begin?”*

Als het nog niet lukt, zeg dan de klank voor en wijs de bijbehorende letter aan in het woord.

Volg deze procedure bij vijf korte woorden.

Vervolgens biedt u op deze zelfde wijze onderstaande tien woorden aan.

Normering:

Het antwoord is direct goed: 2 punten

Het antwoord is goed na simultaan spreken en schrijven: 1 punt

Het antwoord is fout of er wordt geen antwoord gegeven: 0 punten

Maximale score: 20 punten

Wanneer de kleuter lager scoort dan de maximale score is het verstandig om spelenderwijs te oefenen.

Woord:	Score:	Woord:	Score:
Mama	Rood
Soep	Geel
Loop	Lamp
Kop	Boom
Neus	Fiets

Toets auditieve synthese voor kleuters

Naam:	Maximale score: 10	
Groep:	Totale score leerling:
Leeftijd:	Groepsgemiddelde:
Datum:	Spelenderwijs oefenen:	Ja / Nee

Algemene informatie:

Bij oudste kleuters kunnen vaardigheden in het auditief synthetiseren van klanken tot hele woorden met een korte toets worden nagegaan.

Benodigheden:

Deze toetskaart, pen

Instructie:

Verzin in eerste instantie samen met de leerling tien korte woorden. Deze schrijft u voor uzelf in het schema onderaan deze pagina.

Vertel vervolgens aan de leerling wat er gaat gebeuren.

Zeg bijvoorbeeld: *“Ik ga zo dadelijk een woordje in stukjes zeggen, bijvoorbeeld m/u/s. Jij mag daarna het hele woordje zeggen /mus/.”*

Zeg vervolgens het eerste woord dat u in het schema heeft opgeschreven in losse klanken. Vraag aan de leerling hoe het hele woord klinkt. Ga op deze manier alle woorden bij de leerling af.

Normering:

Het antwoord is direct goed: 1 punt

Het antwoord is fout of er wordt geen antwoord gegeven: 0 punten

Maximale score: 10 punten

Wanneer de kleuter in januari groep 2 lager scoort dan 7 en/of in juni groep 2 lager dan 9, dan is het verstandig om spelenderwijs te oefenen.

Woord:	Score:	Woord:	Score:

Letters benoemen voor kleuters

Naam:	Maximale score: 25	
Groep:	Totaal aantal goed benoemde letters	
Leeftijd:	Groepsgemiddelde:
Datum:	Spelenderwijs oefenen:	Ja / Nee

Algemene informatie:

Bij oudste kleuters kan de letterkennis van de leerling met een korte toets worden nagegaan.

Benodigdheden:

Voor de leerkracht: deze toetskaart, pen

Voor de leerling: letterblad (zie bijlage 'letterblad voor kleuters'), Indien de leerling zelf in hoofdletters schrijft, kunt u ervoor kiezen de kaart met hoofdletters aan te bieden (zie bijlage 'letterblad hoofdletters voor kleuters'), kleurpotlood

Instructie:

Vertel de leerling wat er gaat gebeuren. Zeg bijvoorbeeld: *“Je krijgt zo dadelijk een blaadje van mij. Op dat blaadje staan allemaal letters. Jij mag de letters kleuren die je al kent/kan zeggen.”*

Vervolgens geeft u de leerling het letterblad en een kleurpotlood en herhaalt u de opdracht.

Vervolg:

Controleer bij de leerling of hij daadwerkelijk de gekleurde letters kan benoemen en noteer in onderstaand schema welke letters correct zijn benoemd.

Normering:

Wanneer de kleuter in januari groep 2 minder dan 6 letters en/of in juni groep 2 minder dan 12 letters kan benoemen, is het verstandig om spelenderwijs extra aandacht te besteden aan letterkennis.

Letters	Benoeming	Letters	Benoeming	Letters	Benoeming
s	t	b
o	e	a
k	h	j
i	v	f
p	l	oo
aa	u	n
r	uu	ee
m	g
z	w

Invented spelling

Naam:	Maximale score: 25	
Groep:	Totale score leerling:
Leeftijd:	Groepsgemiddelde:
Datum:		

Algemene informatie:

‘Invented spelling’, ook wel spontane pogingen om tot schrijven te komen, geeft zicht op de schrijfontwikkelingsfase waarin het kind zich bevindt (Bus, 1995).

Benodigheden:

Deze toetskaart, papier, pen, potlood.

Instructie:

Vertel aan de leerling wat er gaat gebeuren.

Zeg bijvoorbeeld: *“Jij gaat dadelijk wat woordjes opschrijven.”*

Vraag aan de leerling om zijn of haar naam op te schrijven.

Vraag aan de leerling om de volgende 5 woorden te ‘schrijven’: tomaat, slak, bos, wolk, banaan.

Normering:

0 punten: schrijfkrabbels of tekeningen

1 punt: letterreeksen die geen relatie hebben met de klankstructuur van het woord

3 punten: semi-fonetisch, als enkele letters (meestal begin- of eindconsonanten) correct zijn

5 punten: fonetisch (klankzuivere woorden, bijna correct gespeld) en conventioneel (geheel correct gespeld). Woorden correct of zoals het klinkt weergegeven (dus ‘toomaat’ mag)

Maximale score: 25 punten

Kleuters die een half jaar voordat ze formeel leren lezen niet of nauwelijks schrijven of duidelijk achterlopen in de schrijfontwikkeling omdat ze alleen nog in krabbels schrijven, hebben extra aandacht nodig.

Woorden	Score: Woord:	Score:
Eigen naam	goed – deels – niet	n.v.t.
Tomaat	
Slak	
Bos	
Wolk	
Banaan	

Interventies bij de tussendoelen:

Ervaringen opdoen met boeken en verhalen

Tussendoel 1: Boekoriëntatie

- 1.1 illustratie/tekst
- 1.2 opbouw van een boek
- 1.3 verhaalopbouw
- 1.4 d.m.v. omslag boek voorspellen
- 1.5 vragen stellen

Tussendoel 2: Verhaalbegrip

- 2.1 verloop/conclusie
- 2.2 opbouw van het verhaal weten
- 2.3 naspelen van een verhaal
- 2.4 navertellen van een verhaal/illustratie
- 2.5 navertellen van verhaal

Interactief voorlezen

Voorlezen met concreet materiaal

Gebruik maken van verschillende genres
(prentenboek, rijmboek,, informatief boek,)

Begrippen kaft, rug, voorkant e.d. bespreken

Voorspellen hoe het verhaal verloopt

Meewijzen onder het voorlezen

Pictoboeken lezen

Moeilijke woorden uitleggen, woordenschat vergroten

Verhaal nabespreken

Verhaal naspelen

Verteltafel

Verhaal meerdere malen terug laten komen

Interventies bij de tussendoelen:

Oriëntatie op geschreven taal

Tussendoel 3: Functies van geschreven taal

- 3.1 doel geschreven taal kennen
- 3.2 begrip van logo's en pictogrammen
- 3.3 bewustwording permanente karakter van geschreven taal.
- 3.4 tekens produceren biedt mogelijkheid tot communicatie
- 3.4 verschil kennen tussen schrijven en lezen

Tussendoel 4: Relaties tussen gesproken en geschreven taal

- 4.1 gesproken woorden op papier vastleggen
- 4.2 weten geschreven kunnen uitspreken
- 4.3 woorden als eenheden lezen zoals naam

Schrijfactiviteit met een zinvolle aanleiding, met een doel en aan iemand gericht.

Schrijven met verschillende materialen, stift, potlood e.d.

Schrijven op verschillende soorten papier, gekleurd, wit, gelinieerd e.d.)

Typemachine

Computer

Leerkracht schrijft bij werkstukken wat de kleuter vertelt en verklankt tijdens schrijven

Woordkaartjes in de klas

Interventies bij de tussendoelen:

Taalbewustzijn

Tussendoel 5: Taalbewustzijn

- 5.1 woorden in zinnen onderscheiden
- 5.2 onderscheid vorm en betekenis
- 5.3 woorden in klankgroepen verdelen
- 5.4 klankgroepen/patronen eindrijm - beginrijm
- 5.5 fonemen onderscheiden

Opbouw taalbewustzijn :

1. opdelen in zinnen
2. opdelen van samengestelde woorden
3. opdelen van woorden tot lettergrepen
4. verbinden lettergrepen tot woorden
5. opzeggen rijmpjes samen met iemand anders
6. alleen opzeggen rijm
7. herkennen eindrijm
8. toepassen eindrijm
9. herkennen beginrijm in langgerekte woorden
(mk-m, m-km)
10. herkennen beginrijm in normaal gesproken
woorden (mk-m, m-km)
11. toepassen beginrijm (mk-m, m-km)
12. klinker in woord isoleren
13. auditieve analyse op klankniveau
14. auditieve synthese op klankniveau
15. letters kunnen benoemen

Rijmspelletjes

Klanksorteerspelletjes

Letterkwartet

Letterbingo

Interventies bij de tussendoelen:

Functioneel schrijven en lezen

Tussendoel 6: Alfabetisch principe

6.1 ontdekken dat woorden bestaan uit klanken, dat letters en klanken met elkaar corresponderen en koppeling leggen tussen klank en letter

6.2 door het hanteren van de foneem-grafeemkoppeling nieuwe woorden lezen en schrijven

Tussendoel 7: functioneel 'schrijven' en 'lezen'

7.1 functionele teksten schrijven (zoals briefjes, opschriften, verhaaltjes)

7.2 zelfstandig lezen van prentenboeken en eigen/anderms teksten

Experimenteren met letters:

stempels

typemachine/toetsenbord computer

drukletters uit tijdschriften

Aanleren van letters m.b.v. concrete afbeelding

ABC-boeken voor kleuters

Letter(groei)boek

Signaleringslijst voor Kleuters¹

Naam leerling:	Groep 1 / 2	
	januari	juni
Geboortedatum:	datum: leeftijd: leerkracht:	datum: leeftijd: leerkracht:
Specifieke risicofactoren		
- Dyslexie in de familie	ja / nee	
- Vertraagde spraak-/ taalontwikkeling	ja / nee	
- Thuis wordt niet veel (voor-)gelezen	ja / nee	ja / nee
- Onvoldoende beheersing van het Nederlands als gevolg van meertaligheid	ja / nee	ja / nee
- Hoorproblemen	ja / nee	ja / nee
- Logopedie i.v.m. spraak-/ taalproblemen	ja / nee	ja / nee
- Problemen met het leren en snel benoemen van kleuren	Groep 1: n.v.t. Groep 2: ja / nee	Groep 1: n.v.t. Groep 2: ja / nee
Oordeel leerkracht		
- Voorziet de leerkracht problemen in de volgende groep? Zo ja, welke?		
Boekoriëntatie en Verhaalbegrip (tussendoelen 1 en 2)		
- Luistert aandachtig wanneer er een verhaal wordt voorgelezen		
- Geniet zichtbaar van voorleesactiviteiten		
- Reageert verbaal en/of non-verbaal op de tekst		
- De reacties van de leerling sluiten aan bij het verhaal		
- Kan vooraf voorspellingen doen over het verhaal (door bijvoorbeeld gebruik te maken van de omslag van het boek) of het verdere verloop van het verhaal		
- Stelt uit zichzelf vragen over de tekst		

¹ Deze lijst is gebaseerd op de signaleringslijst van: Smits, A.E.H. (2002). *Signalering ontwikkeling beginnende geletterdheid*. Zwolle: Windesheim O.S.O.

Signaleringslijst voor Kleuters (vervolg)

Boekoriëntatie en Verhaalbegrip (tussendoelen 1 en 2 – vervolg)		
- Imitteert voorleesgedrag (bijvoorbeeld in de leeshoek)		
- Leest boeken van voor naar achteren, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts		
- Kan een verhaal naspelen		
- Kan een verhaal navertellen		
- Niveau zelf een verhaal 'voorlezen' (oplopend van a naar e): a: weigert b: plaatjes benoemen c: mondelinge taal d: schriftelijke taal (imiteert voorleesgedrag van bijvoorbeeld de juf) e: leest echt		
Functies van geschreven taal en Relatie tussen gesproken en geschreven taal (tussendoelen 3 en 4)		
- Weet dat de leerkracht de tekst niet kan voorlezen als de letters bedekt zijn		
- Begrijpt picto- en/of logogrammen		
- Leest eigen naam		
- Schrijft (stukje van) eigen naam		
- Schrijft zelf (niveau oplopend van a naar e): a: tekeningetjes b: krabbels c: reeksen letterachtige vormen of letters d: herkenbare klank-letterkoppelingen waarbij één of meer letters staan voor een heel woord e: woord correct zoals het klinkt (<i>invented spelling</i>) (zie bijlage 3e)		
- 'Schrijft' uit zichzelf om te communiceren (bijvoorbeeld briefjes, lijstjes en verhaaltjes)		

Signaleringslijst voor Kleuters (vervolg)

Functies van geschreven taal en Relatie tussen gesproken en geschreven taal (tussendoelen 3 en 4 – vervolg)		
- Vraagt de leerkracht om iets op te schrijven		
- Is graag actief bezig in de lees-/schrijfhoek met lezen en schrijven		
- Is nieuwsgierig naar lezen en schrijven en stelt daar vragen over		
Taalbewustzijn en Alfabetisch principe (tussendoelen 5 en 6)		
- Kan rijmpjes en versjes onthouden		
- Experimenteert met rijm		
- Kan de beginklank van een woord losmaken van de rest van het woord (zie bijlage 3b)	Groep 1: n.v.t. Groep 2: ja / nee	Groep 1: n.v.t. Groep 2: ja / nee
- Kan drieklankwoorden (mkm) auditief synthetiseren (zie bijlage 3c)	Groep 1: n.v.t. Groep 2: ja / nee	Groep 1: n.v.t. Groep 2: ja / nee
- Kan letters correct benoemen: welke? (zie bijlage 3d)	Groep 1: n.v.t. Groep 2: ja / nee	Groep 1: n.v.t. Groep 2: ja / nee
Functioneel lezen en schrijven (tussendoel 7)		
- 'Schrijft' uit zichzelf om te communiceren (bijvoorbeeld briefjes, lijstjes en verhaaltjes)		
- Vraagt de leerkracht om iets op te schrijven		
- Is graag actief bezig in de lees-/schrijfhoek met lezen en schrijven		
- Is nieuwsgierig naar lezen en schrijven en stelt daar vragen over		

Met tussendoelen koersen op geletterdheid

Wat hebben tussendoelen nu te maken met beginnende geletterdheid.

Tussendoelen vormen een leerlijn, maar wat kun je er als school en met name als leerkrachten in de onderbouw mee? In dit artikel gaan we op deze vragen in én de invoeringsaspecten. Stel, je voelt voor de geschetste aanpak, wat zit er dan vast aan het gaan werken aan tussendoelen; hoe begin je als school en hoe pak je het aan in je groep? We onderscheiden vijf aspecten, alle vijf mogelijke ingangen van vernieuwing.

VROEG BEGINNEN EN TUSSENDOELEN

Veel kinderen van vier en nog maar net op school gaan spontaan en op hun eigen manier 'lezen' en 'schrijven'. Veel, maar niet alle kinderen. Het is mogelijk om dit voor alle kinderen te bereiken. Hoe? Vanuit de ervaringen, opgedaan op scholen die betrokken zijn bij projecten van het Expertisecentrum Nederlands te Nijmegen is inmiddels bekend dat de kans op een vroege start van geletterdheid wordt vergroot wanneer leerkrachten weten hoe zij door zelf 'een levend voorbeeld' te zijn, dit bij kinderen kunnen stimuleren.

Vroegtijdig investeren in beginnende geletterdheid is mogelijk en zinvol. Dus leerkrachten moeten meteen met geletterdheid beginnen bij de start van het basisonderwijs en niet wachten tot groep 3. Deze gedachten liggen ten grondslag aan het boek 'Tussendoelen beginnende geletterdheid, een leerlijn voor groep 1 tot en met 3'. In dit boek worden belangrijke stappen in de taal-, lees- en schrijfontwikkeling van kinderen beschreven.

Deze stappen zijn 'tussendoelen' genoemd, omdat ze de kwaliteit van het onderwijs zullen verhogen wanneer leerkrachten deze in de onderbouw nastreven. Minder kinderen zullen dan problemen ondervinden bij het leren lezen en schrijven, is een belangrijk oogmerk.

Tussendoelen voor beginnende geletterdheid hebben betrekking op de volgende ontwikkelingsgebieden.

1. **Boekoriëntatie**; kinderen leren dat een boek van voor naar achter wordt gelezen en dat tekst en illustraties samen een verhaal vormen.
2. Door met boeken om te gaan ontwikkelt zich **verhaalbegrip**, kennis over teksten en hoe verhalen in elkaar steken.
3. De **communicatieve functies** van geschreven taal, met briefjes 'een boodschap overbrengen', kunnen kinderen niet vroeg genoeg ontdekken.
4. Dit geldt ook voor de **relatie tussen gesproken en geschreven taal**; de ontdekking dat gesproken taal in schrift kan vastgelegd, en vice versa.
5. Een heel belangrijke ontwikkeling is die van het **taalbewustzijn**; kinderen ontwikkelen geleidelijk het vermogen om in de gesproken taal afzonderlijke elementen te onderscheiden zoals: losse woorden in een zin, klankgroepen binnen een woord.

6. Dit maakt ook de ontdekking van het '**alfabetisch principe**' mogelijk, wat staat voor het verband tussen hoe je woorden uitspreekt en hoe woorden geschreven worden.
7. **Functioneel 'schrijven' en 'lezen'**, geschreven taal (briefjes, lijstjes, en dergelijke) kunnen gebruiken voor communicatieve doeleinden, is een doel dat in de onderbouw, en ook daarna, belangrijk blijft.
8. **Technisch lezen en schrijven, start** staat voor de ontsleuteling en productie van korte klankzuivere woorden.
9. **Technisch lezen en schrijven, vervolg** heeft betrekking op de ontsleuteling en productie van langere klankzuivere woorden.
10. Als laatste, veel van het vorige omvattende, ontwikkeling is geformuleerd **begrijpend lezen en schrijven**; gemotiveerd en met begrip kunnen lezen van teksten en deze (beginnen te) schrijven.

TUSSENDOELEN ALS CHECKLIST

Tussendoelen vormen een leerlijn, een rode draad. Met behulp van tussendoelen kunnen leerkrachten nagaan welke belangrijke ontwikkelingen kinderen uit de groep achter de rug hebben, en wat de volgende stappen zijn die met elkaar gezet kunnen worden.

De tussendoelen maken leerkrachten dus bewust van het eigen onderwijsaanbod. 'Zorg ik met mijn huidige onderwijsaanbod ervoor dat het behalen van de tussendoelen mogelijk is? 'Waar zitten leemten, aan welke tussendoelen zou ik samen met mijn collega's en de kinderen in mijn groep kunnen gaan werken?'

WERKEN AAN TUSSENDOELEN

Hoe pakken onderbouwleerkrachten het werken aan tussendoelen aan?

Tussendoel 1 en 2: Boekoriëntatie en verhaalbegrip

Regelmatig voorlezen in de kleine groep. Door voorlezen 'in de kleine groep' krijgen de kinderen meer aandacht. Iedere keer kies je een ander groepje kinderen uit. Bekijk bijv. met zes kinderen voorafgaand aan het voorlezen de omslag van het prentenboek en maak de kinderen bewust van de opbouw van een verhaal. Gebruik daarbij een flapover en pictogrammen. De kinderen doen voorspellingen over de hoofdpersonen, de plaats van handeling en het verhaalverloop. Noteer de voorspellingen en stimuleer actief luisteren door luistervragen uit te lokken. Na afloop van het verhaal ga je samen met de kinderen van groep 2 na of de voorspellingen die zij voorafgaand aan het voorlezen hebben gedaan, uitkomen. En of er nu antwoorden gevonden zijn op de gezamenlijk bedachte luistervragen. De antwoorden van de kinderen worden genoteerd op de flap met het verhaalschema.

1 Boekoriëntatie

- ❖ Kinderen begrijpen dat tekst en illustraties samen een verhaal vertellen.
- ❖ Ze weten dat boeken worden gelezen van voor naar achter, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts.
- ❖ Ze weten dat verhalen een opbouw hebben.
- ❖ Ze kunnen aan de hand van een omslag van een boek de inhoud van een boek al enigszins voorspellen.
- ❖ Kinderen weten dat je vragen over een boek kunt stellen. Deze vragen helpen je om goed naar het verhaal te luisteren en te lenen op de illustraties.

2 Verhaalbegrip

- ❖ Kinderen begrijpen de taal van voorleesboeken. Ze zijn in staat om conclusies te trekken naar aanleiding een voorgelezen verhaal. Halverwege kunnen ze voorspellingen doen over het verdere verloop van het verhaal.
- ❖ Kinderen weten dat de meeste verhalen zijn opgebouwd uit een situatieschets en een episode. Een situatieschets geeft informatie over de hoofdpersonen, de plaats en tijd van handeling. In een episode doet zich een bepaald probleem voor dat vervolgens wordt opgelost.
- ❖ Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal naspelen, terwijl de leerkracht vertelt.
- ❖ Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal navertellen, aanvankelijk met steun van illustraties.
- ❖ Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal navertellen zonder gebruik te hoeven maken van illustraties.

Tussendoel 5: Taalbewustzijn

Een andere routine met het oog op de ontwikkeling van taalbewustzijn, is het werken met een ABC-muur of met een handpop met een rijmhoed. Degene die deze hoed opzet, kan rijmen. Als vervolgvactiviteit kunnen de kinderen later een rijmboek maken.

5 Taalbewustzijn

- ❖ Kinderen kunnen woorden in zinnen onderscheiden.
- ❖ Kinderen kunnen onderscheid maken tussen de vorm en betekenis van woorden.
- ❖ Kinderen kunnen woorden in klankgroepen verdelen zoals bij kin-der-wa-gen
- ❖ Kinderen kunnen reageren op en spelen met bepaalde klankpatronen in woorden; eerst door eindrijm (Pan rijmt op Jan) en later met behulp van beginrijm (Kees en Kim beginnen allebei met k).
- ❖ Kinderen kunnen fonemen als de kleinste klankeenheden in woorden onderscheiden, zoals bij p-e-n.

Tussendoel 7: Functioneel schrijven en lezen

Veel aandacht voor woordenschatonderwijs is belangrijk, ook, juist bij geletterdheid. Maak in de klas van groep 3 samen met de kinderen een rijke leeromgeving. Richt een 'woordmuur' in met centrale begrippen in woord en beeld en stal boeken uit op de thematafel.

7 Functioneel 'schrijven' en 'lezen'

- ❖ Kinderen schrijven functionele teksten, zoals lijstjes, briefjes, opschriften en verhaaltjes.
- ❖ Kinderen lezen zelfstandig prentenboeken en eigen en andermans teksten.

WAAR BEGINNEN MET TUSSENDOELEN?

Hoe nieuw is het werken aan tussendoelen? Voor scholen zitten er zowel herkenningspunten in ('dit doen we al jaren') als punten van vernieuwing ('hier zouden we wel eens wat meer aandacht aan kunnen besteden'). Vertrekpunt is dan ook de specifieke situatie van de school. Een team kan zelf de richting en het tempo van de vernieuwing bepalen. De school kan door invulling van het 'tussendoelenprofiel' de huidige situatie in kaart brengen. Maar waar begin je met vernieuwingen aanbrengen en wat zijn zinvolle vervolgactiviteiten? Vanuit de projecten van het Expertisecentrum Nederlands blijken vijf aspecten een rol te spelen bij het op gang brengen van vernieuwingen op het gebied van interactief taalonderwijs en geletterdheid. Het gaat altijd om nieuwe inhouden,

nieuwe didactieken en/of een andere organisatie in de groep. Een leerkracht kan niet alle aspecten tegelijkertijd aanpakken.

Scholen die willen gaan werken aan tussendoelen kunnen het beste één van onderstaande vijf punten als startpunt van verandering kiezen. Omdat wel alle vijf aspecten van belang zijn, is het goed een route te ontwikkelen zodat alles in de loop van de tijd aan de orde komt.

1 Inrichting van een rijke leeromgeving

De leeromgeving wordt stimulerend ingericht, zodanig dat het kinderen uitdaagt tot verkenning van het materiaal en het doen van ontdekkingen op het gebied van beginnende geletterdheid. Dit is meteen bij de start in groep 1 van "belang en blijft van belang in groep 2, 3 en 4. Hierbij kunnen leerkrachten denken aan de inrichting van

taal-, lees-, en schrijfhoeken, van thematafels, aan de aanleg van boekencollecties in de klas, het aanbrengen van opschriften op materialen, kasten en in hoeken in de klas, en aan het werken met 'nieuwsborden' en 'woordmuren'.

2 Veranderingen aanbrengen in de wijze van interactie en instructie

Het huidige taal- en lees- en schrijfonderwijs interactiever maken, is de centrale doelstelling van het Expertisecentrum Nederlands. Het gaat hierbij om interactie tussen de leerkracht en de leerlingen te bevorderen en tussen de leerlingen onderling.

3. Ontwikkelen en invoeren van nieuwe activiteiten en routines.

Leerkrachten kunnen andere werkvormen gaan gebruiken: activiteiten en routines die voor kinderen betekenisvol zijn en bovendien gericht op het bereiken van tussendoelen voor beginnende geletterdheid. Voorbeelden: prentenboeken lezen met picto's, werken met een ABC-muur. Als leerkracht schep je gelegenheid voor het werken in kleine groepen en voor coöperatief leren.

4. Aanpassing van activiteiten en routines aan specifieke leerbehoeften

Goed onderwijs houdt rekening met verschillen tussen kinderen. Dit impliceert flexibele didactische toepassingen. Bij omgaan met verschillen tussen kinderen zorgt de leerkracht bijvoorbeeld voor extra woordenschatonderwijs aan kinderen die Nederlands als tweede taal spreken. Een ander voorbeeld vormen kinderen met specifieke leerbehoeften, zoals kinderen met (dreigende) taal- en leesproblemen. In dit kader is verschenen het Protocol leesproblemen en dyslexie dat voortbouwt op de tussendoelen voor beginnende geletterdheid en eveneens bestemd is voor de onderbouw.

5. Aanpassingen in het gebruik van methoden en programma's

Sommige scholen beginnen met het werken met methoden onder de loep te nemen. Met name in groep 3 dringt de noodzaak hiertoe zich op. Criterium voor selectie van de leerstof is het behalen van tussendoelen voor geletterdheid. Dit komt neer op voorrang verlenen aan activiteiten die het behalen van tussendoelen voor beginnende geletterdheid bevorderen. Bepaalde (delen van)methoden/programma's zullen integraal gebruikt blijven worden, andere kunnen dienen als bronnenboek. Hoe een en ander precies aangepast moet worden, is mede afhankelijk van behoeften en het niveau van de leerlingen in de groep.

Alle genoemde vijf punten tellen mee voor het uiteindelijke resultaat: verhoging van de kwaliteit van het taal- en leesonderwijs. Aan alle punten dienen leerkrachten als team in de loop der tijd evenveel aandacht te schenken. Welke accenten daarbij gelegd worden en welke route wordt gekozen, zal per school verschillen.

Nadere oriëntatie op tussendoelen

Scholen, individuele leerkrachten, schoolbegeleiders en opleiders kunnen nader kennis maken met tussendoelen door onderstaande producten.

Verhoeven, L.. C. Aarnoutse (red). A. de Blauw. T. Boland, K. Vernooy. R. van het Zandt (1999), *Tussendoelen beginnende geletterdheid Een leer- lijn voor groep 1 tot en met 3*. Expertisecentrum Nederlands. Nijmegen.

Blauw. A. de, R. van het Zandt. J. Bronkhorst, C. Aarnoutse, L. Verhoeven (2000), *Werken aan tussendoelen beginnende geletterdheid; informatie, demonstratie & een werkplan voor leraren groep 1-3*. Cd-rom. Expertisecentrum Nederlands. Nijmegen (Ook beschikbaar op videoband.)

Wentink. H., L Verhoeven (2001), *Protocol leesproblemen en dyslexie*. Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen.

Damhuis. R., P. Litjens, J. Bronkhorst, H. Paus (2000), *Aan de praat... goede gesprekken in de klas*. CD-rom. Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen.

Blauw, A. de, A. Elenbaas, R. van het Zandt en J Duerings (2001) *Tussendoelen beginnende geletterdheid; handreiking voor de implementatie*. Landelijke Pedagogische Centra en Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen.

Literatuurverwijzing

Damhuis, R.. P. Litjens, A. Zielhorst (2000), Interactie in de kleine kring
In: *De wereld van het jonge kind*, jrg. 2B, decembernummer.

Damhuis, R.. P. Litjens (2001), Echte gesprekken: hoe voer je ze uit en hoe voer je ze In? In: *Taal Lezen Primair*; nr. 3.

Damhuis, R., B. Pompert (2001), *Gesprekken om te leren*. In: *De wereld van het jonge kind*, jrg. 28. januarinummer.

Heijden, M. van der, M. van Kleef (2001), Geletterdheid en coaching op interactieve leerkrachtvaardigheden.
In: *De wereld van het jonge kind*, jrg. 28, ; meimnummer.

Karelse, A., A. Seters, R. Damhuis (2001), Interactie in de kleine kring- praten over het gesprek.
In: *De wereld van het jonge kind*, jrg. 28. aprilnummer.

Kleef, M. van. M. Tomesen (2001), Leren lezen en schrijven omdat je snapt waarvoor je het kunt gebruiken!
In: *De wereld van het jonge kind*. jrg. 28, maartnummer-

Tomesen, M.. M. van Kleef (2001), Klanken in beeld: werken aan een ABC-muur.
In: *De wereld van het jonge kind*. jrg. 28, januarinummer

Verbeeck, K. (2000), Welkom in een geletterde omgeving! In: *De wereld van het jonge kind*, jrg. 28. oktobernummer.

Ingekort artikel van Akke Blauw.

Akke Blauw is linguïste en medewerker van het project Tussendoelen en Geletterdheid van het Expertisecentrum Nederlands te Nijmegen.

Uit: *De wereld van het jonge kind februari 2002 -183 t/m 186*

Checklist Tussendoelen Expertisecentrum Nederland

+ : d.w.z. doel komt expliciet aan de orde

O : d.w.z. komt impliciet aan de orde

- : d.w.z. komt niet aan de orde

1. Boekoriëntatie	
1.1.	Kinderen weten dat illustraties en tekst samen een verhaal vertellen.
1.2.	Kinderen weten dat boeken worden gelezen van voor naar achter, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts.
1.3.	Kinderen weten dat verhalen een opbouw hebben.
1.4.	Kinderen kunnen aan de hand van de omslag van een boek de inhoud van het boek al enigszins voorspellen.
1.5.	Kinderen weten dat je vragen over een boek kunt stellen. Deze vragen helpen je om goed naar het verhaal te luisteren en te letten op de illustraties.

2. Verhaalbegrip	
2.1.	Kinderen begrijpen de taal van voorleesboeken. Ze zijn in staat om conclusies te trekken n.a.v. een voorgelezen verhaal. Halverwege kunnen ze voorspellingen doen over het verdere verloop van het verhaal.
2.2.	Kinderen weten dat de meeste verhalen zijn opgebouwd uit een situatieschets en een episode. Een situatieschets geeft informatie over de hoofdpersonen, de plaats en tijd van handeling. In een episode doet zich een bepaald probleem voor dat vervolgens wordt opgelost.
2.3.	Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal naspelen terwijl de leerkracht vertelt.
2.4.	Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal navertellen, aanvankelijk met steun van illustraties.
2.5.	Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal navertellen zonder gebruik te hoeven maken van de illustraties.

3. Functies van geschreven taal en de relaties tussen geschreven en gesproken taal	
3.1.	Kinderen weten dat geschreven taalproducten zoals briefjes, brieven, boeken en tijdschriften een communicatief doel hebben.
3.2.	Kinderen weten dat symbolen zoals logo's en pictogrammen verwijzen naar taalhandelingen
3.3.	Kinderen zijn zich bewust van het permanente karakter van geschreven taal.
3.4.	Kinderen weten dat tekenen en tekens produceren mogelijkheden bieden tot communicatie
3.5.	Kinderen weten wanneer er sprake is van de taalhandelingen "lezen" en "schrijven". Ze kennen het onderscheid tussen "lezen" en "schrijven".

4.	Relatie tussen gesproken en geschreven taal	
4.1.	Kinderen weten dat gesproken woorden kunnen worden vastgelegd, op papier en met audio-visuele middelen.	
4.2.	Kinderen weten dat geschreven woorden kunnen worden uitgesproken.	

5.	Taalbewustzijn	
5.1.	Kinderen kunnen woorden in zinnen onderscheiden.	
5.2.	Kinderen kunnen onderscheid maken tussen de vorm en betekenis van woorden.	
5.3.	Kinderen kunnen woorden in klankgroepen verdelen zoals bij kin-der-wa-gen.	
5.4.	Kinderen kunnen reageren op en spelen met bepaalde klankpatronen in woorden; eerst door eindrijm (pan - jan) en later met behulp van beginrijm (kees, keel beginnen allebei met "kee") .	
5.5.	Kinderen kunnen fonemen als de kleinste klankeenheden in woorden onderscheiden, zoals p-e-n.	

6.	Alfabetisch principe	
6.1.	Kinderen ontdekken dat woorden zijn opgebouwd uit klanken en dat letters met die klanken corresponderen en leggen de foneem-grafeem-koppeling.	
6.2.	Kinderen kunnen door de foneem-grafeem-koppeling woorden die ze nog niet eerder hebben gezien, lezen en schrijven.	

7.	Functioneel "schrijven en lezen"	
7.1.	Kinderen schrijven functionele teksten, zoals lijstjes, briefjes, opschriften en verhaaltjes.	
7.2.	Kinderen lezen zelfstandig prentenboeken en eigen en andermans teksten.	

8.	Technisch lezen en schrijven, start	
8.1.	Kinderen kennen de meeste letters; ze kunnen de letters fonetisch benoemen.	
8.2.	Kinderen kunnen de klankzuivere (km-, mk-, mkm-)woorden ontsleutelen zonder eerst de afzonderlijke letters te verklanken.	
8.3.	Kinderen kunnen klankzuivere woorden schrijven.	

9.	Technisch lezen en schrijven, vervolg	
9.1.	Kinderen lezen en spellen klankzuivere woorden (van het type mmkm, mkmm en mmkmm).	
9.2.	Kinderen lezen korte woorden met afwijkende spellingpatronen en meerlettergrepige woorden.	
9.3.	Kinderen maken gebruik van een breed scala van woordidentificatie-technieken.	
9.4.	Kinderen herkennen woorden steeds meer automatisch.	

10.	Begrijpend lezen en schrijven	
10.1.	Kinderen tonen belangstelling voor verhalende en informatieve teksten en boeken en zijn ook gemotiveerd die zelfstandig te lezen.	
10.2.	Kinderen begrijpen eenvoudige verhalende en informatieve teksten.	
10.3.	Kinderen gebruiken geschreven taal als een communicatiemiddel.	

Opleidingen Speciale Onderwijszorg Windesheim Ondersteunend materiaal Kleuters. Risico kinderen helpen

Protocol dyslexie : groep 2 eerste halfjaar

Theorie:

Bestuderen tussendoelen beginnende geletterdheid.

(Zie bovenstaande bijlage, checklist Tussendoelen Expertisecentrum Nederland)

Praktijk:

Op de volgende manier komen de tussendoelen in onze kleutergroep aan de orde (het is handig om de bovengenoemde checklist er naast te leggen):

Aandacht voor de tussendoelen

1. Boekoriëntatie en
2. Verhaalbegrip

is er op de volgende wijze:

We geven de kinderen veel mogelijkheden om **ervaringen op te doen met boeken en verhalen**. Elke 6 weken lenen we veertig boeken van de bibliotheek. We bieden een grote variëteit van prentenboeken aan, sprookjes, informatieve boeken, rijmboeken, verschillende stijlen in illustratie, etc. Bovendien zijn er altijd boeken die aansluiten bij het thema, waaraan we werken. Deze boeken komen in een grote kist.

De kinderen mogen samen de prentenboeken bekijken; 'lezen' en praten over deze boeken:

- 's morgens in de ontvangsthoek, tijdens de inlooptijd mogen ze alleen, samen met andere kinderen of met de ouder een boekje "lezen" en bespreken.
- Driemaal in de week is er een kleine taalkring: groep 2: 10 lln. en groep 1: 12 lln. Het doel is veel mogelijkheden bieden voor interactie. Naast het met elkaar praten is hier specifieke aandacht voor alle tussendoelen 1 en 2: Aan de orde komen begrippen als titel, omslag, voorplaat, de naam van de schrijver. Aan de hand van de voorplaat laten we de kinderen een voorspelling doen over de inhoud. Een verhaal lees je van voor naar achter en de woorden en de platen maken samen het verhaal. (Bijv.: soms een boek op de kop vast houden, of achteraan beginnen te lezen en dan wachten op de reactie van de kinderen).
- Verhaalbegrip: een verhaal wordt vaak herhaald, de kinderen vertellen het na, spelen het na. Er is aandacht voor de woordenschat/ vreemde woorden. Halverwege het verhaal stoppen we wel eens: Hoe denken jullie dat het verhaal verder gaat? We spelen veel in op de beleving van de kinderen: Wat zou jij doen als je beer was... Zou jij dat mogen van je moeder etc... (nieuwe kennis aan oude kennis haken). *Het is de bedoeling dat in de tweede helft van het schooljaar een echte kleine kring wordt opgestart voor de taalzwaksten van groep 2 (dus 5 lln. i.p.v. 10). Door formatie voor klassenverkleining is er dan extra ruimte.*
- In de fruitkring: wanneer je fruit en drinken op is, mag je al alleen of samen een boekje pakken, want niet iedereen eet even snel.

- Tijdens zelfstandig werken: mogen kinderen de leeshoek kiezen, of de luisterhoek om boekjes nog eens na te luisteren (alleen of met z'n tweeën)
- Tijdens het zelfstandig werken is de regel: je vraagt eerst 2 x bij een kind om hulp, kom je er dan nog niet uit, dan pak je een boek. Dit is het sein voor de juf dat een kind hulp nodig heeft. (voordeel van dit systeem: tijdens het wachten hebben de kk. iets te doen, ook op deze manier komen kinderen weer in aanraking met boeken).
- Per week staan 2 uur taalactiviteiten en 3 uur kennisgebieden en wereldoriëntatie op het rooster. Ook dan komen er boeken aan de orde, of worden begrippen uitgewerkt via boeken, bijv. bij een herfst-thema worden platenboeken over bijv. egels, eekhoorns, bomen, maar ook verhalende boeken gebruikt, die passen bij het thema.

Al met al merken we dat de kinderen heel graag een boek pakken, omdat er voor iedereen wat wils is. Ook speelgoedfolders, zelfgemaakte platenboeken bij thema's, een fotoboek van de kinderen zijn erg in trek. Boeken die heel erg in de smaak vallen bij de kleuters worden vaak nog eens gepakt om aan mama te laten zien, of samen nog eens "gelezen" in de fruitkring. Vaak komen de kleuters bij ons: "Juf, wil je deze nog een keer voorlezen? Zo worden de boeken bijna ongemerkt vaak herhaald (opbouw woordenschat!). De boeken die qua beleving en betrokkenheid erg aanslaan, schaffen we aan.

Op de volgende manier komen tussendoelen

3: Functies van geschreven taal en de relaties tussen geschreven en gesproken taal en

4: Relatie tussen gesproken en geschreven taal

aan de orde:

- Het klaslokaal is ingericht als een geletterde omgeving: Heel veel voorwerpen in de klas zijn gelabeld, er hangen dagritme kaarten (= combinatie van symbolen en letters), de namen van de kinderen staan op het planbord. (doel 3.1, 3.2, 4.1, en 4.2)
- Er is een lees- schrijfhoek met gevarieerd lees-/schrijfmateriaal. (allerlei soorten papier, enveloppen, stempels, magnetische letters, enz.) We stimuleren kinderen dat materiaal te gebruiken in hun spel, bijv.: postbode spelen, brieven schrijven, lijstjes maken, telefoonnummers opschrijven etc. (doel 3.1, en 4.1).
- In de huishoek liggen boeken, tijdschriften, een telefoonboek. Bij voorbereiding van een thema wordt bewust nagedacht hoe we deze activiteiten kunnen "plannen"/stimuleren in het spel van de kinderen. (Zie ontwerpschema's bij de thema's van basisontwikkeling)
- De juffen doen het schrijven vaak nadrukkelijk voor, bijv. door simultaan te spellen en te schrijven bij een kindertekening: wat heb je getekend? Een z- o- n en een f- ie - t - s; essentieel is hierbij het gelijktijdig spreken en schrijven. (doel 3.4, maar ook 6.1).
- De juffen gebruiken expres vaak een lijstje, of een briefje, leggen uit waarom er een briefje naar andere leerkrachten gaat, of meegaat voor de ouders (om het beter te kunnen onthouden) (doel 3.3, 3.4, 4.1) De bedoeling is vooral het nut en het gemak van geschreven taal te laten zien en kinderen zodoende motiveren om het ook te willen gebruiken. Daarom heeft de logeerbeer Flip een schrijfblok in zijn rugzakje. Samen met de ouders schrijven de kinderen op wat Flip heeft beleefd. Dit wordt in de klas weer voorgelezen.

Door het grote en variabele aanbod van prentenboeken is er al veel gelegenheid voor speels taalbewustzijn in de kleine en de grote kring (rijmboeken, stapelboeken, versjesboeken etc. Op de volgende manier komt tussendoel

5: Taalbewustzijn

specifiek aan de orde:

- In de kleine taalkring in groep 2 en op de middag dat groep 2 alleen op school is, wordt er specifiek gewerkt aan het taalbewustzijn. Dit gebeurt spelenderwijs. In de kleine taalkring van groep 2 volgen we o.a. het school tv-programma schatkast (4x een serie van 6 afleveringen rond een prentenboek, speciaal gemaakt met het oog op de tussendoelen). Op de groep 2-middag wordt er gewerkt met ontwikkelingsmaterialen die gericht zijn op ontluikende geletterdheid en -gecijferdheid. (bijv. schatkist spelletjes, rijmen, woordspel etc.)
- In de ontwikkeling van het fonologisch bewustzijn zit een opbouw die spelenderwijs (en dus niet altijd chronologisch)aan de orde komt:
 1. *Opdelen van zinnen in woorden.* (bij voorlezen af en toe letterlijk het begrip zin en woord en letter benoemen, laten zien; later bijv. woorden tellen, lopen, etc.) = doel 5.1.
 2. *Opdelen van samengestelde woorden in afzonderlijke componenten* (bijv. broek-zak, boeken-plank, nieuwe samenstellingen maken, ontwikkelingsmaterialen als dubbelwoord, luister eens..)
 3. *Opdelen van woorden in klankgroepen* (begint bij. met klappen van de eigen naam, achternamen, woorden die bij een thema horen etc. = doel 5.2 en 5.3.
 4. *Verbinden van klankgroepen tot woorden*
 5. *Opzeggen van rijmpjes samen met iemand anders.* Bij het thema dat aan de orde is, worden altijd liedjes en versjes klassikaal aangeboden.
 6. *Alleen opzeggen van rijmpjes* (dit is zelfs een checkpunt voor het rapport, maar wordt eerst op een speelse wijze geoefend met muziek, drama, het opvoeren van toneelstukjes in bijv. weekopening) = doel 5.4.
 7. *Herkennen van eindrijm*
 8. *Toepassen van eindrijm.* Punt 7 en 8 komen op allerlei manieren aan de orde (zie ook punt 5 en 6), op school hebben we allerlei ontwikkelingsmaterialen die gericht zijn op rijm; veel kinderen hebben enorm plezier in het rijmen: “juffrouw joke kan niet koken en juf Marian past niet in de pan”. N.a.v. een boek of een grapje wordt er heel wat gerijmd in de taalkring.
 10. *Herkennen van beginrijm in langgerekte woorden (mk-m, m-km)*
 11. *Herkennen van beginrijm in gewoon uitgesproken woorden*
 12. *Toepassen van begin rijm (mk-m, m-km).* Punt 9,10, 11 komen voor in schatkastspelletjes. Tijdens thema’s stellen we één letter centraal, bijv. de ‘b’ van boot bij Ay, Ay kapitein, de kinderen bedenken dan zelf woorden die ook met b beginnen? Zijn er ook namen die met een b beginnen etc.
 13. *Klinker in een woord isoleren*
 14. *Auditieve synthese op klankniveau*
 15. *Auditieve analyse op klankniveau*
 16. *Letters kunnen benoemen*

Meestal begin je niet eerder dan de tweede helft van groep 2 met punt 9 t/m 15. Wanneer er kinderen in de groep zijn, die al eerder zover zijn, komen deze punten wel eens eerder aan de orde. Maar dan geheel vanuit de betrokkenheid van de kinderen. We maken dan gebruik van de voorsprong van enkele kinderen. Essentieel is dat het spelenderwijs gebeurt en gekoppeld wordt aan een thema, bovendien koppelen we steeds het visuele (=letters + klankgebarentaal van T. de Wit, deze gebaren worden ook gebruikt bij het aanleren van de letters in groep 3) aan het auditieve (klank). Gesproken vorm en de geschreven vorm tegelijkertijd aanbieden; dit is veel makkelijker voor een kind, nut en functie van schrijven en lezen worden zo eerder duidelijk. Het spelletje drietal kan daarbij van grote waarde zijn.

Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2

Actiepunten voor de leerkracht

Actiepunten Leerkracht

- Ik ben op de hoogte van de gangbare definitie van dyslexie.
- Ik ben op de hoogte van de recente theorie van beginnende geletterdheid.
- Ik ben bekend met de tussendoelen beginnende geletterdheid.
- Ik weet waarom aandacht voor dyslexie bij kleuters van belang is.
- Ik vind dat geletterdheid bij kleuters ertoe doet.
- Ik houd in mijn handelen rekening met misvattingen die bestaan over dyslexie bij kleuters.
- Ik sta open voor nieuwe ontwikkelingen en probeer ze te gebruiken voor mijn eigen deskundigheidsbevordering.

Actiepunten Leeromgeving

- Ik kan enkele kenmerken noemen waar ik bij het inrichten van een geletterde leeromgeving op moet letten.
- Ik weet wat ankers en routines zijn.
- Ik weet hoe ik ankers en routines kan inzetten om betekenisvolle activiteiten te creëren.
- Ik ben op de hoogte van het belang van een stimulerende leesomgeving thuis.
- Ik heb op school de beschikking over een ruime collectie boeken in verschillende genres.
- Ik combineer het gebruik van fictieve en non-fictieve boeken.
- Ik zorg dat er regelmatig nieuwe boeken in mijn klas staan.
- Ik heb in mijn klas een leeshoek ingericht waar leerlingen in alle rust kunnen lezen.
- Ik beschik in mijn klas over luisterteksten (op cd of cassette).
- Ik zorg ervoor dat de leerlingen in mijn klas kunnen beschikken over verschillend schrijfmateriaal, waaronder potloden, stempels en de computer.
- Ik zorg ervoor dat de leerlingen vrij toegang hebben tot lees- en schrijfmaterialen.
- Ik hang taalproducten op ooghoogte van de leerlingen.
- Ik heb verschillende labels en pictogrammen in mijn klas hangen.
- Ik heb de leeromgeving dusdanig ingericht dat de leerlingen gemakkelijk zelfstandig de materialen kunnen pakken die ze nodig hebben.
- Ik heb een ABC-muur of lettermuur in mijn klas.
- Ik maak gebruik van een digibord.
- Ik lees en schrijf regelmatig waar de leerlingen bij zijn.
- Ik zoek bij de invulling van de activiteiten aansluiting bij de belevingswereld van de leerlingen.
- Ik kan ouders enkele handreikingen bieden om een geletterde leeromgeving thuis te bevorderen.
- Ik stimuleer geletterdheid zeker ook bij kinderen waarbij thuis weinig aandacht is voor geletterde activiteiten.

Actiepunten Aanbod

- Actiepunten Aanbod
- Ik weet wat de eerste zeven tussendoelen beginnende geletterdheid inhouden.
- Ik kan per tussendoel activiteiten bedenken die kunnen worden ingezet om de doelstellingen te bereiken.
- Ik heb zicht op de verschillende stadia in de schrijfontwikkeling.
- Ik weet wat er met de termen 'taalbewustzijn', 'fonologisch bewustzijn' en 'fonemisch bewustzijn' wordt bedoeld.
- Ik hanteer bij het vormgeven van de leerlijn de richtlijnen van de tussendoelen beginnende geletterdheid.
- Ik zorg voor variatie in mijn didactiek, zodat ik die optimaal kan afstemmen op de individuele instructiebehoeften van leerlingen (bijvoorbeeld: verbale uitleg, hardop

- denken, visueel maken, concrete materialen gebruiken, spelvormen hanteren, voorbeelden geven).
- Ik probeer zo veel mogelijk het auditieve aanbod van klanken en woorden te combineren met het geschreven woordbeeld.
- Ik bied begeleiding aan leerlingen die achterblijven in hun ontwikkeling in geletterdheid.

Actiepunten Signalering

- Ik ben op de hoogte van de risicofactoren en signalen van leesproblemen/dyslexie die in groep 1 en 2 zichtbaar kunnen worden.
- Ik ken de inhoud van de Signaleringslijst voor Kleuters en de bijbehorende toetsen.
- Ik ben bekend met de genormeerde kleutertoetsen.
- Ik maak regelmatig aantekeningen van mijn observaties en registreer de resultaten van al mijn leerlingen.
- Ik maak gebruik van een signaleringslijst beginnende geletterdheid voor kleuters.
- Ik breng de kleurenbenoemsnelheid bij oudste kleuters in kaart.
- Ik maak gebruik van een toets om het niveau van fonemisch bewustzijn bij oudste kleuters te bepalen.
- Ik maak gebruik van een toets om het niveau van letters benoemen bij oudste kleuters te bepalen.
- De inhoud van de begeleiding en de effecten daarvan te bespreken.
- Ik vraag mijn collega van groep 3 en de IB'er extra waakzaam te zijn voor de mogelijkheid van dyslexie wanneer leerlingen problemen hebben met de ontwikkeling van beginnende geletterdheid.
- Ik maak gebruik van een toets om het niveau van spontane spellingen bij oudste kleuters te bepalen.
- Ik stel individuele handelingsplannen op voor leerlingen die achterblijven in de ontwikkeling van beginnende geletterdheid.
- Ik roep bij ernstige stagnatie de hulp van (externe) deskundigen in.

Actiepunten Begeleiding

- Ik weet wat de voorschotbenadering inhoudt.
- Ik creëer extra leer- en oefenmomenten voor risicoleerlingen.
- Ik zorg dat de voorschotbenadering wordt ingezet bij het werken met risicoleerlingen.
- Ik bied de voorschotbenadering op een structurele manier aan leerlingen aan.
- Ik zorg ervoor dat risicoleerlingen succeservaringen opdoen.
- Ik zet in mijn klas ICT-programma's in ter ondersteuning van de ontwikkeling van geletterdheid.
- Ik zorg ervoor dat risicoleerlingen geen uitzonderingspositie innemen.
- Ik geef de extra begeleiding zo veel mogelijk in aansluiting op de geletterde activiteiten die door de hele groep worden uitgevoerd.

Actiepunten Overdracht

- Ik weet welke gegevens ik nodig heb voor de leerling-overdracht.
- Ik zorg voor afstemming tussen wat ik in de klas doe en wat de leesspecialist doet.
- Ik leg voor alle leerlingen de vaardigheden vast in een eindevaluatie aan het eind van het schooljaar.
- Ik maak voor leerlingen die extra begeleiding hebben gehad een leerling-rapport met daarin de toetsscores, de effecten van interventies en een advies voor het volgend schooljaar.
- Ik licht de leerlingdossiers mondeling toe in een overdrachtgesprek met de nieuwe leerkracht.
- Ik heb met de ouders/verzorgers van leerlingen die ik extra begeleid regelmatig contact om de inhoud van de begeleiding en de effecten ervan te bespreken.
- Uit: Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2, bijlage 1

Toelichting groep 3 en 4 regels en afspraken met betrekking tot het dyslexieprotocol

- 1. Het raamwerk van dit protocol bestaat uit vier meetmomenten en vier interventiemomenten. Elke eerste interventieperiode is gebaseerd op de gegevens van het laatste meetmoment van het vorige schooljaar.**
- 2. In dit protocol is uitgegaan van de toetsen Cito Technisch Lezen (TL Leestechiek en TL Leestempo), AVI/DMT en de Cito Spelling als signaleringstoetsen. Deze toetsen worden afgenomen bij meetmoment 2 en 4.
Meetmoment 1 in groep 3 is de herfstsignalering behorende bij de leesmethode.**
- 3. In dit protocol wordt gekozen voor interventie vanaf de twee laagste CITO vaardigheidsscores op C.**
- 4. De signaleringstoetsen voor meetmoment 2 en 4 liggen min of meer vast. Voor de overige meetmomenten kiezen wij voor:**
 - Toetsing van leerlingen die in de voorafgaande interventieperiode in aanmerking kwamen voor extra begeleiding;
 - Toetsing van leerlingen die in de afgelopen periode gesignaleerd zijn naar aanleiding van de methodegebonden toetsresultaten;
 - Toetsing van leerlingen met een eigen leerlijn;
 - Signalering / evaluatie door middel van afname van het ScreeningsInstrumentDyslexie, stilleestoets (met huidige AVI-kaarten) of afname van het PI-dictee. (Scholen kunnen eventueel ook voor andere gestandaardiseerde toetsen kiezen).

REGELS EN AFSPRAKEN m.b.t. dyslexieprotocol:

Groep 3

sept. De volgende leerlingen komen, in overleg met de vorige leerkracht, in aanmerking voor extra begeleiding tot de herfstsignalering (interventieperiode 1)

Juni groep 2 signaleringslijst;

er is sprake van specifieke risicofactoren en/of op één of meer onderdelen zwak gescoord

Juni groep 2 CITO Taal voor kleuters;

kinderen met een lage C, D en E-score (vaardigheidsscore ≤ 61)

Materialen voor interventieperiode 1:

Lezen: Pre-teaching aan te bieden letters
Werkblokken leeslijn
Auditieve oefeningen
Tastletters
Visueel maken moeilijk te onthouden letter
Klankgebaren aanbieden

okt. Meetmoment 1 groep 3
Herfstsignalering

Lezen:

- Audant*
- Audisynt*
- Grafementoets
- Woorden lezen
- Tekst lezen

Spelling:

- Fonementoets
- Woorden schrijven

* Uit Struiksma e.a.

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding tot eind januari (interventieperiode 2)

Kinderen die onder het gemiddelde scoren op de toetsen

Kinderen die de grafemen niet voor 100% beheersen en/of daar veel tijd voor nodig hebben

Kinderen die bij de afgeleide en nieuwe woorden veel fouten maken en/of daar veel tijd voor nodig hebben.

Kinderen die bij de toets: 'tekst lezen' veel fouten maken en/of daar veel tijd voor nodig hebben

Vorm van begeleiding	Voorbeelden van programma's
Multisensorieel aanbieden letters	Leesladder Connect-klanken en letters Klankgebaren – José Schraven Veilig Stap voor Stap Preteaching nieuwe letter Simultaan spreken en schrijven
Decoderen van klankzuivere woorden	Zuidvallei Zwaluw De Nieuwe Leeshoek
Fonemisch Bewustzijn	Ello Alle Kinderen Leren Lezen Spelletjes uit de leeslijn
Ondersteuning in de thuissituatie	Overstap

Jan/Feb. Meetmoment 2 groep 3
wintersignalering

Lezen:

- Cito DMT kaart 1 (en evt. 2)
- Cito TL-Leestechiek M3 en/of AVI M3

Spelling:

- Cito Spelling 2009 of PI-dictee
- Woorden schrijven

Eventueel:

- Cito luisteren
- Cito woordenschat
- Leestekst Tussentoets Ello

Zwakke lezers:

- Audant
- Audisynt
- Grafementoets
- Fonementoets

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding tot eind januari (interventieperiode 3)

Kinderen die voor lezen Cito DMT kaart 1+ 2 lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore \leq 14)

Kinderen die voor lezen Cito Technisch lezen M3 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore \leq 147 bij M3 Start+Vervolg 1 óf vaardigheidsscore \leq 145 bij M3 Start+Vervolg 2)

Kinderen die AVI M3 niet beheersen (instructie- of frustratieniveau)

Kinderen die voor lezen Cito Spelling M3 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore \leq 103 bij M3 Start+Vervolg 1 óf vaardigheidsscore \leq 103 bij M3 Start+Vervolg 2))

Kinderen die de grafemen niet voor 100% beheersen en/of daar veel tijd voor nodig hebben

Kinderen die de fonemen niet voor 80% beheersen.

interventieperiode 2:

Letterkennis

Decodeervaardigheden

Functioneel schrijven en spellen

Lettergroeiboek

Samen Lezen

Begeleiding van kinderen met spellingproblemen (Meulenhoff)

Spellinghulp (Meulenhoff)

Spelkwartier (Dijkstra)

Goed Spel (cito)

Speciale spellingbegeleiding (Malmberg)

Spelling in de lift plus (Bekadidact)

Zelfstandig spellen (Bekadidact)

Spellingplan (Edudesk)

Biebbezoek

Connect lezen

Vooruit Lezen !

Leesmotivatie

Automatisering leesproces

Maart/April

**Meetmoment 3 groep 3
lentesignalering**

Zwakke lezers:

- Cito DMT kaart 1 en 2
- Avi M3
- Audant
- Audisynt
- Grafementoets
- Fonemendictee

Zwakke spellers:

- PI-dictee

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding tot einde schooljaar (interventieperiode 4)

Kinderen die voor lezen Cito DMT kaart 1+ 2 lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore ≤ 14)

Kinderen die voor lezen Cito Spelling 2009 lager dan niveau C hebben

interventieperiode 3

Letterkennis (Connect-klank en letter, Connect-woordherkenning)

Veel lezen

Leesmotivatie

Lees(deel)vaardigheden

Strategiegebruik

Zie interventies jan-april

Mei/Juni

**Meetmoment 4 groep 3
Eindsignalering**

- Lezen:**
- Cito DMT kaart 1, 2 en 3
 - Cito TL-Leestechiek E3 en Leestempo E3
 - Avi E3
- Spelling:**
- Cito Spelling E3 of PI-dictee
- Begrijpend lezen:**
- Cito Begrijpend Lezen E3
- Eventueel:**
- Cito Luisteren
 - Cito Woordenschat
 - Leestekst Tussentoets Ello
- Zwakke lezers:**
- Audant
 - Audisynt
 - Grafementoets
 - Fonemendictee

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding bij de start van het nieuwe schooljaar (interventieperiode 1)

Kinderen die voor lezen Cito DMT kaart 1, 2 + 3 lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore \leq 23)

Kinderen die op Cito TL-Leestechiek E3 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore \leq 163 bij E3 Start+Vervolg 1 óf vaardigheidsscore \leq 161 bij E3 Start+Vervolg 2)

Kinderen die op Cito TL-Leestempo E3 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore \leq 24. Voor vervolgfafname, zie handleiding Technisch Lezen)

Kinderen die op Cito Spelling E3 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore \leq 108 bij E3 Start+Vervolg 1 óf vaardigheidsscore \leq 108 bij E3 Start+Vervolg 2)

De leerkracht van groep 3 stelt voor de zwakke lezers/spellers een overdrachtsverslag. De ontwikkeling van deze kinderen wordt in groep 4 nauwgezet gevolgd.

REGELS EN AFSPRAKEN m.b.t. dyslexieprotocol:

Groep 4

sept. De volgende leerlingen komen, in overleg met de vorige leerkracht, in aanmerking voor extra begeleiding tot de herfstvakantie (interventieperiode 1)

Kinderen die op Cito TL-Leestechiek E3 een lage C, D of E scoren
(vaardigheidsscore \leq 163 bij E3 Start+Vervolg 1 óf
vaardigheidsscore \leq 161 bij E3 Start+Vervolg 2)

Kinderen die op Cito TL-Leestempo E3 een lage C, D of E scoren
(vaardigheidsscore \leq 24. Voor vervolgfafname, zie handleiding Technisch Lezen)

Kinderen die op Cito Spelling E3 een lage C, D of E scoren
(vaardigheidsscore \leq 108 bij E3 Start+Vervolg 1 óf
vaardigheidsscore \leq 108 bij E3 Start+Vervolg 2)

Materialen voor interventieperiode 1

Spellend lezen	Connect vloeiend lezen Klipper / Klipper plus Bizonserie Zoeklichtserie Toch nog leren lezen Leesbladen AHLanting Informatie junior Leestheater Tutorlezen
Tempolezen	RALFI (repeated, Assistes, Level, Feedback, Instruction)
Spellingproblemen	Ambrasoft: dagelijks op pc woordpakket oefenen Ambrasoft; spellingbladen mee naar huis Preteaching; woordpakket tijdens rt. Spelling in de lift Zelfstandig spellen Sluit zoveel mogelijk aan bij de methode i.v.m. dubbelleren
Begrijpend lezen / leeswoordenschat	Samenleesboeken Zoeklicht interactief

okt./nov. Meetmoment 1 groep 4 (tussenmeting, alleen voor zwakke leerlingen)

Lezen: DMT kaart 1,2 en 3
 of Screeningsinstrument Dyslexie
 of EMT (en Klepel)
 en evt. AVI

Spelling: PI-dictee (A-versie)
 of Screeningsinstrument Dyslexie
 of CITO Spelling E3

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding tot eind januari (interventieperiode 2)

Kinderen die op DMT/PI-dictee/CITO Spelling weinig vooruitgang laten zien wat betreft vaardigheidsscore t.o.v. vorig meetmoment

Kinderen die \leq standaardscore 7 op EMT/Klepel behalen

Kinderen die onder percentielscore 20 op Screeningsinstrument Dyslexie scoren

Materialen voor interventieperiode 2 (als 1)

Spellend lezen	Connect vloeiend lezen Klipper / Klipper plus Bizonserie Zoeklichtserie Toch nog leren lezen Leesbladen AHLanting Informatie junior Leestheater Tutorlezen
Tempolezen	RALFI (repeated, Assistes, Level, Feedback, Instruction)
Spellingproblemen	Ambrasoft: dagelijks op pc woordpakket oefenen Ambrasoft; spellingbladen mee naar huis Preteaching; woordpakket tijdens rt. Spelling in de lift Zelfstandig spellen Sluit zoveel mogelijk aan bij de methode i.v.m. dubbelleren
Begrijpend lezen / leeswoordenschat	Samenleesboeken Zoeklicht interactief

jan./febr. Meetmoment 2 groep 4

Lezen: Cito TL- Leestempo M4

Spelling: Cito Spelling M4

Begrijpend lezen: Cito Begrijpend Lezen M4

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding tot begin april (interventieperiode 3)

Kinderen die op Cito TL-Leestempo M4 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore ≤ 47 . Voor vervolgafname, zie handleiding Technisch Lezen)

Kinderen die op Cito Spelling M4 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore ≤ 116 bij M4 Start+Vervolg 1 óf vaardigheidsscore ≤ 116 bij M4 Start+Vervolg 2)

Materialen voor interventieperiode 3: (als 1 en 2)

Spellend lezen	Connect vloeiend lezen Klipper / Klipper plus Bizonserie Zoeklichtserie Toch nog leren lezen Leesbladen AHLanting Informatie junior Leestheater Tutorlezen
Tempolezen	RALFI (repeated, Assistes, Level, Feedback, Instruction)
Spellingproblemen	Ambrasoft : dagelijks op pc woordpakket oefenen Ambrasoft ; spellingbladen mee naar huis Preteaching ; woordpakket tijdens rt. Spelling in de lift Zelfstandig spellen Sluit zoveel mogelijk aan bij de methode i.v.m. dubbelleren
Begrijpend lezen / leeswoordenschat	Samenleesboeken Zoeklicht interactief

april Meetmoment 3 groep 4 (tussenmeting, alleen voor zwakke leerlingen)

Lezen: DMT kaart 1,2 en 3
of Screeningsinstrument Dyslexie-
woordleestoets
of EMT (en Klepel)
en evt. AVI

Spelling: PI-dictee (B-versie)
of Screeningsinstrument Dyslexie
of CITO Spelling M4

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding tot begin juni (interventieperiode 4)

Kinderen die op DMT/PI-dictee/CITO Spelling - weinig tot geen vooruitgang laten zien wat betreft vaardigheidsscore t.o.v. vorig meetmoment

Kinderen die \leq standaardscore 7 op EMT/Klepel behalen

April groep 4 onder percentiel 20 op Screeningsinstrument Dyslexie

Materialen voor interventieperiode 4:

Spellend lezen	Connect vloeiend lezen Klipper / Klipper plus Bizonserie Zoeklichtserie Toch nog leren lezen Leesbladen AHLanting Informatie junior Leestheater Tutorlezen
Tempolezen	RALFI (repeated, Assistes, Level, Feedback, Instruction)
Spellingproblemen	Ambrasoft : dagelijks op pc woordpakket oefenen Ambrasoft ; spellingbladen mee naar huis Preteaching ; woordpakket tijdens rt. Spelling in de lift Zelfstandig spellen Sluit zoveel mogelijk aan bij de methode i.v.m. dubbelleren
Begrijpend lezen / leeswoordenschat	Samenleesboeken Zoeklicht interactief

mei/juni

Meetmoment 4 groep 4

Lezen:	Cito TL- Leestempo E4 DMT kaart 1,2 en 3
Spelling:	Cito Spelling E4 of Pl-dictee
Begrijpend lezen:	Cito Begrijpend Lezen E4
Eventueel:	Cito Luisteren Cito Woordenschat

De volgende leerlingen komen in aanmerking voor extra begeleiding bij de start van het nieuwe schooljaar (interventieperiode 1)

Kinderen die voor lezen Cito DMT kaart 1, 2 + 3 lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore ≤ 50)

Kinderen die op Cito TL-Leestempo E4 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore ≤ 61 . Voor vervolgfname, zie handleiding Technisch Lezen)

Kinderen die op Cito Spelling E4 een lage C, D of E scoren (vaardigheidsscore ≤ 117 bij E4 Start+Vervolg 1 óf vaardigheidsscore ≤ 117 bij E4 Start+Vervolg 2)

De leerkracht van groep 4 stelt voor de zwakke lezers/spellers een overdrachtsverslag op. De ontwikkeling van deze kinderen wordt in groep 5 nauwgezet gevolgd.

Connect klanken en letters

www.masterplandyslexie.nl/

Connect woordherkenning

www.masterplandyslexie.nl/

Connect vloeiend lezen

www.masterplandyslexie.nl/

RALFI

www.ralfilezen.nl/

- Ralfi is bedoeld voor kinderen die de spellende leeshandeling (grotendeels) beheersen, maar langdurig veel te traag blijven lezen.
Het is bedoeld voor kinderen die minder dan twee AVI-instructieniveaus per jaar groeien.
Je moet het niet te snel inzetten (niet in groep 3, je probeert eerst de klank-tekenkoppeling en de leeshandeling te automatiseren).
Lukt dat na intensief oefenen niet, dan pas zet je Ralfi in.

Deze vormen van begeleiding hebben hun succes bewezen. De inhoud daarvan is op alle scholen aanwezig en wij verwijzen naar de sites.

Leerlingleesdossier

Van _____

Protocol dyslexie

naam: _____

leerlingelesdossier inhoud

Groep 1 en 2

Groep 3

Groep 4

Groep 5

Groep 6

Groep 7

Groep 8

Toetsresultaten

Groep 1 en 2:

Screening oudste kleuters t.a.v. risicofactoren voor leren lezen/ spellen	onvoldoende	voldoende
Letters benoemen		
Snel benoemen van eenvoudige kleuren		
Rijmen		
Beginklank kunnen zeggen (eenvoudig klankbewustzijnstaak)		
Auditieve synthese		
Pogingen om tot schrijven komen (niveau van eigen schrijffuitingen)		
- kan het kind zijn eigen naam schrijven?		
- Probeert het kind ook andere woorden te schrijven?		
a: tekeningetjes		
b: schrijfkrabbels		
c: reeksen letterachtigen		
d: relatie tussen letters en klanken		
e: woord correct zoals het klinkt		

CITO Taal voor kleuters	M1: E1:	M2: E2:
Vertraagde spraak- en taalontwikkeling	ja	nee
Logopedie: op dit moment? zo ja, waarom? in het verleden? zo ja, waarom?		
Erfelijkheid op het gebied van dyslexie	ja	nee

Beschrijving geboden hulp (bijvoorbeeld voorschotbenadering)

Conclusie

Graag handelingsplannen toevoegen.

Groep 3

Overzicht lees-/ spellingontwikkeling en geboden hulp

Meetmomenten	Inhoud van de toetsen	Tijd	Score	Beoordeling
1. Oktober	Letterkennis: - grafemtoets - fonemendictee	Tijd: n.v.t.	Score: Score:	
	Woorden lezen: - 10 bekende woorden - 10 afgeleide woorden - 10 nieuwe woorden	Tijd: Tijd: Tijd:	Aantal goed: Aantal goed: Aantal goed:	
	Tekst lezen	Tijd:	Aantal goed:	
	Auditieve vaardigheden: auditieve analyse auditieve synthese	n.v.t. n.v.t.	Score: Score:	
2. Februari	Letterkennis: - grafemenkennis - fonemendictee	Tijd: n.v.t.	Score: Score:	
	Woorden lezen (DMT): - leeskaart 1	1 minuut	Aantal goed:	
	Tekst lezen (ILO) - accuratesse - snelheid	Tijd:	Aantal goed:	
	Spelling (CITO/PI-dictee)	n.v.t.	Score:	
3. Maart	Woorden lezen (DMT): - leeskaart 1 - leeskaart 2	1 minuut 1 minuut	Aantal goed: Aantal goed:	
	Tekst lezen: - ILO	Tijd: Tijd:	Fouten: Fouten:	
4. Mei	Woorden lezen (DMT): - leeskaart 1 - leeskaart 2 - leeskaart 3	1 minuut 1 minuut 1 minuut	Aantal goed: Aantal goed: Aantal goed:	
	Tekst lezen (ILO): -	Tijd: Tijd: Tijd:	Fouten: Fouten: Fouten:	
	Spelling (CITO)	n.v.t.	Score:	
	Letterkennis: - grafemtoets - fonemendictee	Tijd: n.v.t.	Score: Score:	
	Luisteren (CITO)	n.v.t.	Score:	
	Auditieve vaardigheden: - auditieve analyse - auditieve synthese	n.v.t. n.v.t.	Score: Score:	

*Normering van de AVI-toetsen volgens "Diagnostiek van Technisch Lezen en Aanvankelijk Spellen" van Struiksmā, van der Leij en Vieijra.

Beschrijving geboden hulp

Geef aan welke extra hulp er geboden is. Denk hierbij aan de volgende vragen:

- Is er een handelingsplan opgesteld?
- Door wie werd de hulp gegeven?
- Hoeveel keer en hoe lang per week is de hulp gegeven (frequentie/duur)?
- Is de hulp in een groepje of individueel gegeven?
- Wat was de inhoud van de hulp (programma, materiaal)?
- Is er ook thuis geoefend? Zo ja, hoe intensief?

Interventieperiode 1
Interventieperiode 2
Interventieperiode 3
Interventieperiode 4
Conclusie

Graag handelingsplannen toevoegen.

Welk leerrendement heeft de geboden hulp opgeleverd?

- Allereerst kan dit bepaald worden door een meting die verricht is direct voorafgaande aan de behandeling en een meting die direct na afloop van de behandeling heeft plaatsgevonden.
- Dit kan ook afgeleid worden uit het ingevulde vorderingenoverzicht in combinatie met de informatie over de periode van intensieve hulp? Ook kan aangegeven worden wat de resultaten op langere termijn waren.

Leerrendement

Groep 4

Overzicht lees-/ spellingontwikkeling en geboden hulp

Is er sprake van herhaalde uitval op landelijk genormeerde toetsen?

Uitdraai Cito:
Begrijpend lezen
DMT
Luisteren
Rekenen-wiskunde
Spelling

Toetsen	oktober	januari/ februari	maart/ april	eind mei
Tekst lezen (ILO):	Kaart	Datum	Tijd	aantal fout

Bij een lage C- of een D- of E-score op de DMT/ bij een zwakke score voor spelling				
Letterkennis - letters benoemen - letterdictee				
Auditieve vaardigheden - audant - audisynt				

Is er aantoonbare en intensieve hulp verleend?

Geef aan welke extra hulp er geboden is. Denk hierbij aan de volgende vragen:

- In welke periode en hoe lang heeft de leerling intensieve begeleiding gehad?
- Is er een handelingsplan opgesteld?
- Door wie werd de hulp gegeven?
- Hoeveel keer en hoe lang per week is de hulp gegeven?
- Is de hulp in een groepje of individueel gegeven?
- Wat was de inhoud van de hulp? (programma, materiaal)
- Is er ook thuis geoefend? Zo ja, hoe intensief?

Interventieperiode 1
Interventieperiode 2
Interventieperiode 3
Interventieperiode 4
Conclusie

Graag handelingsplannen toevoegen.

Welk leerrendement heeft de geboden hulp opgeleverd?

- Allereerst kan dit bepaald worden door een meting die verricht is direct voorafgaande aan de behandeling en een meting die direct na afloop van de behandeling heeft plaatsgevonden.
- Dit kan ook afgeleid worden uit het ingevulde vorderingenoverzicht in combinatie met de informatie over de periode van intensieve hulp? Ook kan aangegeven worden wat de resultaten op langere termijn waren.

Leerrendement

Bijzonderheden in zoverre ze relevant zijn voor de vraagstelling

- Zijn er problemen met automatisering (tafels)?
- Hoe zijn de prestaties bij de zaakvakken/ wereldoriëntatie?
- Is er een verschil tussen mondelinge en schriftelijke overhoringen?
- Wat zijn volgens u de sterke kanten van de leerling en/of zijn er bijzondere interesses?
- Hoe reageert de leerling op de moeizame vooruitgang voor het lezen en of spellen (welbevinden)?

- Is er externe hulp gegeven?
- Zijn er knelpunten in de aanpak en begeleiding (geweest)?
- Is er sprake van terugval (vakantie, vermindering van de hulp)?

Conclusie

Groep 5/6/7/8

Is er aantoonbare en intensieve hulp verleend?

Geef aan welke extra hulp er geboden is. Denk hierbij aan de volgende vragen:

- In welke periode en hoe lang heeft de leerling intensieve begeleiding gehad?
- Is er een handelingsplan opgesteld?
- Door wie werd de hulp gegeven?
- Hoeveel keer en hoe lang per week is de hulp gegeven?
- Is de hulp in een groepje of individueel gegeven?
- Wat was de inhoud van de hulp? (programma, materiaal)
- Is er ook thuis geoefend? Zo ja, hoe intensief?

Interventies

Conclusie

Graag handelingsplannen toevoegen.

Welk leerrendement heeft de geboden hulp opgeleverd?

- Allereerst kan dit bepaald worden door een meting die verricht is direct voorafgaande aan de behandeling en een meting die direct na afloop van de behandeling heeft plaatsgevonden.
- Dit kan ook afgeleid worden uit het ingevulde vorderingenoverzicht in combinatie met de informatie over de periode van intensieve hulp? Ook kan aangegeven worden wat de resultaten op langere termijn waren.

Leerrendement

Bijzonderheden in zoverre ze relevant zijn voor de vraagstelling

- Zijn er problemen met automatisering (tafels)?

- Hoe zijn de prestaties bij de zaakvakken/ wereldoriëntatie?

- Is er een verschil tussen mondelinge en schriftelijke overhoringen?

- Wat zijn volgens u de sterke kanten van de leerling en/of zijn er bijzondere interesses?

- Hoe reageert de leerling op de moeizame vooruitgang voor het lezen en of spellen (welbevinden)?

- Is er externe hulp gegeven?

- Zijn er knelpunten in de aanpak en begeleiding (geweest)?

- Is er sprake van terugval (vakantie, vermindering van de hulp)?

Conclusie

Protocol dyslexie
leerlingeeldossier
naam: _____
Toetsoverzicht

Toetsresultaten

Uitdraai Cito:
Begrijpend lezen
DMT
Leeswoordenschat
Luisteren
Rekenen-wiskunde
Spelling
Taalschaal

Toetsen	Technisch lezen toetsen van leeslijn.			
Tekst lezen (ILO):	Datum	Kaart	Tijd	aantal fout

Handelingsplan

Leerling: _____
Groep: _____
Leerkracht: _____
Periode: _____
Startdatum: _____
Evaluatie op: _____ **met:** _____

ALGEMENE GEGEVENS OVER DE BEGELEIDING

Speciale aandacht tijdens de interventies voor: faalangst - motivatie - werkhouding¹

Dag:	Begeleiding door:	Frequentie per week en duur per sessie:	Werkvorm: individueel, duo, groepje van __ leerlingen ¹
Ma	_____	_____	_____
Di	_____	_____	_____
Woe	_____	_____	_____
Do	_____	_____	_____
Vr	_____	_____	_____

¹ omcirkelen wat van toepassing is

BEGINSITUATIE BEPALEN AAN DE HAND VAN TOETSgegevens

Toets en versie	Afnamedatum	Score	Niveau	Opmerkingen

Dyslexievergoeding / dyslexiebegeleiding

Er zijn verschillende instituten waar u als school terecht kunt. Wij vermelden enkele instanties in de regio.

AGNO Deventer
Sijzenbaanplein 2
7411 HL Deventer
0570- 750847
www.agno.nl
info@agno.nl

Braams&Partners

Hanzeweg 20
7418 AT Deventer
telefoon (0570) 63 00 25 (9.30 - 16.30 uur)
fax (0570) 60 78 32
<http://www.tbraams.nl/index.php>

IJsselgroep
Dr. Klinkertweg 8b
8025 BS Zwolle
Tel: 088 093 10 00
info.zwolle@ijsselgroep.nl

Obalo remedial teaching & orthopedagogiek

Schapenstraat 22
8102 CM Raalte

0572-850400
www.obalo.nl

Ieder bureau heeft zijn eigen leerlingdossier